

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

I

İZMİR - 1983

İMAM ŞÂFİİ VE EDEBİ ŞAHŞİYETİ

Yrd. Doç. Dr. Hasan GÜLEÇ

1— HAYATI :

Hicri 150/milâdi 767 yılında Gazze'de doğan İmam Şafii'nin adı, Muhammed b. İdris'tir. Dedelerinden biri olan Şâfi b. es-Sâib'e nisbet edilir. Soyu, Abd Menâf'ta Hz. Peygamberinki ile birleşir¹.

Babası, Şâfi henüz küçük yaşta ölmüştür. Zaten fakir bir âileden olan Şâfi'yi annesi, soyu unutulup gitmesin diye iki yaşında Mekke'ye getirmiştir. Mekke'ye geldiği sırada 10 yaşında olduğu da söylenir².

- (1) Ebû Abdillâh Şemsüddin ez-Zehebî, Tezkiratü'l-Huffaz I, 361 Haydarabad Dekkan 1375h/1955m; İbn Hacer el - Askalânî, Tehzibü't - Tehzib IX, 25 Haydarabad 1326h; Yâkût el - Hamevî, İrşâdü'l - Erib (Mücemü'l - Üdebâ) VI, 367 Mısır 1923m; el - Hatib Ahmed b. Âli, Târihu Bağdâd II, 56 Mısır 1349h/1931m; Ebû Nuaym, Hilyetü'l - Evliyâ IX, 63 Beyrut 1387h/1967m; Hüseyin b. Muhammed b. el - Hasen ed - Diyarbekri, Târihu'l - Hamis II, 335 Mısır 1283h; Ebû Yâlâ, Tabakâtü'l - Hanabile I, 280 Kahire 1381 h/1952 m; İbn es - Sübki, Tabakâtü's - Şâfiyye I, 192 Mısır 1383h/1964m; İbn Kesir, el - Bidâye ve'n - Nihâye X, 251 Mısır 1358h; el - Yâfiî, Mir'âtü'l - Cinân II, 13 Haydarâbâd 1338h; İbnü' İmâd, Şezerâtü'z - Zeheb II, 9 trhz. (el - Mektebü't - Ticâri); İbn Tağri Berdî (Tanrıverdi), en - Nücümüz - Zâhira II, 176 Kahire 1341h/1930m; İbn en - Nedîm, el - Fihrist 259 Beyrut (1872 Gustav Flügel baskısından özet); el - Beyheki Ebû Bekr Ahmed b. el - Hüseyin, Menâkıbü's - Şâfiî I, 71 - 76 Kahire 1391h/1971m; Kâtib Çelebi, Keşfü'z - Zünûn II, 1397 İstanbul 1362h/1943 m; Brockelmann Carl, Târihu'l - Edebi'l - Arabî (ter. Dr. Abdül - Halim en - Neccâr) III, 292 Mısır 1969m; Muhammed Ebû Zehra, Eş-Şâfiî 14 Mısır 1367h/1948m (ter. Osman Keskioglu Ankara 1969m); Ahmed Emin, Duha'l - İslâm II, 218 Kahire 1964 m; W. Hefening, İslâm Ansiklopedisi, «Şâfiî» maddesi (XI, 269) İstanbul 1970
- (2) İbn Kesir, age. X, 251; Yâkût el - Hamevî age. VI, 367; el - Hatibü'l - Bağdâdî, age. II, 63

Mekke'de ilim öğrenmeye başladı. 7 yaşında Kur'an-ı Kerim'i, 10 yaşında da İmam Mâlik'in el-Muvatta'ını ezberledi. 15 yaşında fetva verdi. 10 yıl bazı rivayetlere göre 20 yıl çölde Hüzeyl kabilesi içinde kalarak fasih arapçayı ve Cahiliye şiirlerini öğrendi. Birçok âlimden hadis okudu. Medine'ye gelerek İmam Mâlik'e Muvatta'ını ezbere arzetti. Hicaz fikhını İmam Mâlik'ten okudu³

Şâfiî şöyle der: «Annemin vesayetinde öksüz bir çocuktum. Annem hocaya verecek para bulamıyordu. Hoca bulunmadığı zamanlarda yerine ben ders veriyordum. O da benden ücret almıyordu. Kur'an'ı ezberleyince mescid'e girer, âlimlerle birlikte oturur ya da hadis ezberler veya mesele öğrenirdim. Öğrendiğim hadis ve meseleleri kemiğe yazar, evimizdeki eski bir kúpün içine doldururdum⁴.»

Mekke valisinin bir tavsiye mektubu ile Medine'ye gelerek İmam Mâlik'ten ilim öğrenmeye başladı. Tamamen fıkha yöneldi. İmam Mâlik, Şâfiî'nin anlayış ve üstün zekâsını görünce ona, «Allah'tan kork; günahattan sakın. Çünkü sen büyük bir adam olacaksın. Gönlüne Allah'ın koyduğu nuru günahla söndürme» dedi⁵.

İmam Mâlik'ten ders alırken zaman zaman seyahat ederek müslümanların ahvalini, tarihini ve ictimai durumlarını öğreniyordu. Mekke'ye de giderek annesini ziyaret etmeyi ihmal etmiyordu⁶.

Yemen bölgesinde, Necrân'da valilik ve kadılığı, fakir olan âilesini geçindirmek maksadıyla kabul etti. İlmî dirayeti ve adaletten hiç ayrılmayışı kısa zamanda her tarafa yayıldı. Kendisini çekemeyenler ve rüşvetle adaletten ayıramayanlar «halifelikte gözü var» diye Harunurresîd'e jurnal ettiler. «Râfizîdir» dediler⁷.

(3) İbn Kesir, age. X, 251; Yakût, age. VI, 367; el - Hatib, age. II, 63; Ebû Nuaym, Hilyetü'l - Evliyâ IX, 63

(4) Ebû Nuaym, age. IX, 73 Beyheki, Menâkıbü's - Şâfiî I,92 ve II, 140

(5) İbn İmâd, Şezerât II, 9

(6) Muhammed Ebû Zehra, eş - Şâfiî 18 - 20

(7) İbn Kesir, age. X, 251; Beyheki, age. II, 163; W. Heffening, İslâm Ans.

«Şâfiî» mad. XI, 269 İstanbul 1970

Şikâyet sonunda yakalanarak hicri 184/milâdi 800 yılında Bağdad'a getirildi. Bâzı kaynaklarda bu tarih hicri 185 yılı olarak geçer⁸. Halife Harunurreşid'in huzuruna idam talebi ile yargılanmak üzere çıkarıldı. Şâfiî, kendisine isnad edilen suçları kuvvetli delillerle çürüttü. Daha önce Harunurreşid, Muhammed b. Hasan ile Bişr el Müreysi'yi huzura çağırıp şöyle bir görüşme yapmıştı: Bize muhalefet eden bu Kureyşli (Şâfiî) hakkında ne dersiniz? Muhammed b. Hasan şöyle cevap verdi : Ey halife! Duydum ki o, Mâlik'e ve Ebû Hanife'ye de muhalefet ediyor. Kendine has yeni bir mezhep ortaya koyuyor ve insanları buna dâvet ediyor. Büyük imamlara benziyor. Uygun görürseniz şimdi onu çağıralım ve imtihan edip delillerini çürütelim. Bundan sonra halifenin Şâfiî'yi cezalandırma fikri zayıfladı. Eli bağlı olarak huzuruna getirtti. Uzun müddet ayakta kaldıktan sonra oturmasına izin verildi. Konuştular. Şâfiî, Muhammed b. Hasan'ın takdirine mazhar oldu. Eli çözüldü. Halife affederek eşrafı arasına kattı. 50000 dirhem bahşiş verdi. Şâfiî bu parayı evine gelinceye kadar yolda dağıttı⁹. İmam Ebû Yûsuf da Şâfiî'nin sözlerinin doğru olduğuna dâir şahitlikte bulunmuştur¹⁰.

Bağdad'da Muhammed b. Hasan'ın yanında misafir olarak kalmaya ve rey fikhını öğrenmeye başladı. Başına gelen musibet, memuriyeti bırakıp tekrar ilme yönelmesine sebep oldu. Hicaz fikhı ile Irak (rey) fikhını birleştirdi. Bunların üzerinde düşünerek usul kaidelerini ortaya koydu. İmam Muhammed ile Şâfiî karşılıklı olarak birbirlerini sever, sayar ve çok takdir ederlerdi. Rey (Irak) fikhı ile hadis (Hicaz) fikhına dâir muhase ve münazaralarda bulunurlardı¹¹.

Daha sonra Şâfiî Mekke'ye dönüp Mescid-i Haram'da ders vermeye başladı. Hac mevsiminde birçok büyük âlim kendisiyle görüşüyordu.

Bu arada Ahmed b. Hanbel ile de görüştü. Artık Şâfiî yepyeni bir fıkıh ve şahsiyetle ortaya çıkmıştı. Bu, ne yalnız Medine ehlinin fikhı idi, ne de Irak fikhı idi. Aksine her ikisinden de alınmış yeni bir fıkıh idi ki Kitap ve Sünnet ilimlerinin ol-

(8) Ebû Nuaym, age. IX, 67; el - Hatib, age. II, 68

(9) Ebû Nuaym, age. IX, 82-84

(10) Ebû Nuaym, age. IX, 85

(11) M. Ebû Zehra, age. 25-27

gunlaştırdığı, arapçayı ve insanların ahvalini iyi bilmenin perçinlediği, kıyas ve reyin geliştirdiği parlak bir aklın muhassasası idi. Bu gelişinde Mekke'de 9 yıl kaldı. Usul kaidelerini ortaya koymak için Bağdad'a nisbetle çok sakin olan Mekke'yi tercih etmişti. Daha sonra tekrar Bağdad'a gitti. Çünkü artık Hicaz, İmam Mâlik'in hicri 179/ milâdi 795 yılında vefatından sonra eski parlaklığını kaybetmişti; rey ve hadis ehli de Bağdad'da toplanmıştı¹².

Hicri 195/milâdi 810 yılında Şâfiî ikinci defa Bağdad'a gelince artık kendisinin fıkhıta müstakil bir metodu vardı. Cüz'î meseleleri daha önce koyduğu küllî kaidelere tatbik ediyordu. Âlimler; fıkıh, hadis ve rey öğrenmek için hep Şâfiî'ye koştular. Bu gelişinde fıkıh usulü kaidelerini topladığı «er - Risâle» isimli kitabını yazdı. Mısır'a gittikten sonra «er - Risâle»yi yeniden yazacaktır. Şâfiî, Bağdad'da kendi görüşlerini yaymaya başladı. Bu vaziyette Bağdad'da iki yıl kaldı. Mekke'ye gitti. Yine Bağdad'a gelerek sadece birkaç ay kalıp Mısır'a gitti¹³.

Hicri 198/milâdi 813 yılında mütezilî görüşü benimseyen Me'mûn halife olmuştu. Aynı görüşteki adamları mühim mevkilere getirdi. Bütün bunları Şâfiî tasvip etmiyordu. Ayrıca Mısır valisi de Kureyşli olunca bunlar Şâfiî'nin Mısır'a gitmesine sebep oldu¹⁴.

Mısır'a gitmeye karar verince şu beyitleri söyledi :

«İçim Mısır'a gitmek şevkiyle yanar,

Ne çare, arada iller, çöller var...

Bilmem açılır mı baht ile zafer,

Yoksa mezara mı sürükler kader!...»¹⁵

Şâfiî'nin ilmi, edebî kudreti yanında kuvvetli bir şahsiyeti ve son derece güzel huyları vardır. Kendisine Sıffin meselesi sorulunca şu cevabı verdi: «Ömer b. Abdilaziz'e Sıffin'de ölenler sorulunca şöyle demişti: Allah'ın elimi bulaşmaktan koru-

(12) M. Ebû Zehra, age. 29-30

(13) M. Ebû Zehra, age. 29-30

(14) M. Ebû Zehra age. 30-31

(15) el - Hatîb, age. II, 70; Muhammed Afif ez - Zübî, Divânü'l - İmâmi's - Şâfiî 48 Beyrut 1392h/1974m

duğu kanlardır. Dilimi bu kana bulamak hoşuma gitmez»¹⁶ Yi-ne şöyle der: «Cimrilik düşman kazandırır; israf ise kötü ar-kadaşları arttırır. Orta yolu tutunuz»¹⁷. Şu sözleri de çok mâ-nidardır: «Gerçek akıllı, anlayıp da anlamamış gibi davranan-dır». «Eğer soğuk suyun, mürüvvetimi azaltacağını bilsem onu içmem». «Gerçeğin muarızımın dilinden meydana çıkmasını Rabb'imden niyaz eylerim»¹⁸.

Ebû İbrahim b. Yahyâ el-Müzenî şöyle der: Ölüm döşegin-deyken Şafii'yi ziyaret ettim. Dedi ki: «Dünyadan göçer, dost-lardan ayrılır, ölüm şerbetini içer ve Allah'a gider bir haldeyim. Allah'a andolsun ki ruhum Cennet'e mi yoksa Cehennem'e mi gider bilmiyorum». Sonra da ağlayıp şu beyitleri okudu:

«Kalbim kasvet içinde kalıp efkârım daralınca, ümidimi af-fına doğru merdiven eyledim».

«Günahlarım çok büyük!... Bunları, ya Rabbi, senin af-fınla karşılaştırdınca bağışlaman daha da büyük!...»

«Günahları hâlâ affediyor, cömertlik ediyor, bağışlıyor, ih-sanda bulunup bolca veriyorsun»¹⁹.

Ölüm sebebi olarak iki şey söylenir: Bunlardan birisi mua-rızlarının taraftarlarınınca dövülmesi ve bu olayın ölümüne se-bep olmasıdır. Diğeri de bâsur hastalığından mütevellit had saf-hadaki bir kanama yüzünden irtihal ettiğidir. Bu sırada 54 ya-şında idi²⁰.

2— EDEBİ ŞAHSİYETİ :

İmam Şafii şöyle der: İlim, kuru kuruya ezberlenen değil, fayda verendir. Kim Kur'an öğrenirse, insanların gözlerinde büyük görünür. Hadis öğrenenin delili kuvvet kazanır. Nahiv öğrenenin heybeti artar. Arap dilini öğrenenin tab'ı incelik. Hesap öğrenenin görüşü genişler. Fıkıh öğrenenin de değeri asalet kazanır. Nefsine gem vurmaya ilim fayda vermez.

(16) Ebû Nuaym, age. IX, 129

(17) Ebû Nuaym, age. IX, 122

(18) İbn İmâd, age. II, 9; Ebû Nuaym, age. IX, 123-124; Beyheki, age. I, 174-175 ve II, 187, 189

(19) M. Afif ez - Zübî, age. 78; Yâkût, age. VI. 382-383

(20) Yâkût, age. VI, 394 - 395;

Bunların hepsi takvadır²¹.

Şiire dâir de şunu söyler : «Şiir, yüceyi alçaltır; aşağı derecedekini de yüceltir»²².

Fasih arapçayı nasıl öğrendiğini şöyle anlatır: «Hüzeyl kabilesi arasında kaldım. Onların dilini, şivesini, âdetini öğrendim. Hüzeyl kabilesi, arapların en fasih konuşanı idi. Bunların arasında yaşadığımdan onlarla göçer, konardım. Nereye gitseler giderdim. Mekke'ye dönünce şiir söylemeye başladım. Edebiyat ve kıssalar bilirdim». Hüzeyl kabilesinin şiir ve hikâyelerini o derecede bellemişti ki Asmaî, arap dilinde en yüksek mevkide bulunduğu halde şöyle diyor: «Hüzeyl kabilesinin şiirlerini Kureyşli Muhammed b. İdris adındaki bir gençten tasih ettim.» Anlaşıyor ki Şâfiî'nin, İbn Kesir'in bir rivayetinde geçtiği üzere, çölde 10 sene gibi uzun bir müddet kalması, çöl halkının güzel bulduğu âdetlerini almasına sebep olmuştur. Merak sardığı atıcılık ve okçuluğu da öğrendi. Hem de mükemmel ok atardı. Hattâ attığı 10 oktan hepsini de hedefe isabet ettirirdi²³.

Şâfiî, bihakkin öğrendiği arapça sayesinde Kur'an'ın mânasını inceledi. Sırlarını ve kastedilen şeyleri öğrendi. Derslerinde bunları yaydı. Bir kısım öğrencileri şöyle derler: «Şâfiî bir âyeti tefsir etmeye başlayınca sanki onun indirilişini görmüş gibi vâkıfâne konuşurdu». Onun ilim meclisinde çeşitli ilimler öğrenilirdi. Rabi' b. Süleyman der ki: «Şâfiî merhum, sabah namazını kıldıktan sonra kürsüsüne oturur, Kur'an ehline ders vermeye başlardı. Güneş doğunca onlar kalkar, hadis ehli gelirdi. Hadis mâna ve izahlarını sorarlardı. Güneş yükselince onlar da kalkarlardı. Ondan sonra ders halkasında müzakereler ve münazalar başlardı. Kuşluk vakti olunca dağılırlardı. Arkasından arapça, aruz, nahiv, şiir yâni edebiyat erbabı gelirdi. Öğleden az öncesine kadar bu vaziyet devam ederdi». Hasen b. Muhammed ez-Zâferânî'den gelen bir rivayet şöyledir: «Bir kısım adamlar arap dili ile meşgul olurlar ve bizim-

(21) Ebû Nuaym, age. IX, 123

(22) Ebû Nuaym, age. IX, 124

(23) Yâkût, age. VI, 380; Ebû Nuaym, age. IX, 151; Zehebi, Tezkiratü'l - Huffâz I, 361-363; el-Hatib, age. II, 59, 63; İbn Hacer el-Askalânî, Tehzîbü't - Tehzîb IX, 25-30; Beyheki, age. I, 74 ve II, 44, 127-128; M. Ebû Zehra, age. 1 8

le birlikte Şâfiî'nin ilim meclisine gelirlerdi. Bunların ileri gelenlerine dedim ki: Siz dinî bilgiler öğrenmiyorsunuz. Öyleyse niçin Şâfiî'nin ilim meclisine devam ediyorsunuz? Onlar, Şâfiî'nin dilini dinleyip öğreniyoruz» cevabını verdiler²⁴.

Abdülmelik b. Hişam der ki: «Şâfiî'nin dilde derin bilgisi vardır. Dil konusunda hüccettir, mutemeddir»²⁵.

Şâfiî, arapça öğrenmenin lüzumuna dâir şunları söyler: «Kur'an'ın tamamı, yalnız arapça olarak nâzil olmuştur»²⁶. «Arapçanın genişliğini, mânaların çeşitli yönlerini aynı ve ayrı mânadaki kelimeleri bilmeyen, Kur'an'ı anlayamaz»²⁷. «Arapçanın lehçeleri ve kelimeleri çoktur. Hz. Peygamber'den başkasının bu dili tamamen bileceğine kani değiliz. Araplar nezdinde arapçanın tamamını bilmek, fakihler indinde sünnetin tamamını bilmek gibidir. Halbuki sünneti hiç eksikzik bilen bir adamı tanımıyorum»²⁸. «Araplar nezdinde en az beyan, en uzun bir ifade tarzının yerine geçer ve uzun ifadeye ihtiyaç bırakmaz. Zi'r - Rumme'nin şiiri, ceylan gübresi ve düğün hediyesi gibidir. Çöl ahalişi onun şiirini diğer şâirlerinkinden daha fazla beğenir»²⁹.

Bakara suresinin 150. âyetindeki «şatr» kelimesinin «cihet» yâni yön, taraf mânasına geldiğini söyledikten sonra görüşünü destekleyen beyitleri rivayet eder. «tilkâ» kelimesinin de «cihet» mânasına geldiğini isbat eden beyitleri de rivayet eder. «er - Rumme» kelimesinin «el - azm» yâni kemik mânasında olduğunu söyledikten sonra bunu isbat sadedinde bir beyti rivayet eder³⁰. Nisâ suresinin 59. âyetindeki «ulü'l - emr»in, Hz. Peygamber'in seriyeye kumandanları olduğunu söyler. «İşteritî lehümü'l - velâe» hadisinin «İşteritî aleyhimi'l - velâe» mânasında olduğunu söyler ve buna bir âyeti delil gösterir³¹.

(24) Yâkût, age. VI, 380-383; İbn İmâd, age. II, 9-11; Beyheki, age. II, 285

(25) İbn Hacer, age. IX, 39; Beyheki, «bu söz A. b. Hanbel'e âittir» der. age. II, 41

(26) Şâfiî, er - Risâle 26 Mısır 1388h/1969m (tah. M. Seyyid Keylânî).

(27) Age. 31

(28) Age. 27

(29) Age. 38; Beyheki, age. II, 54

(30) Şâfiî, age. 23-24

(31) Şâfiî, el - Ümm I, 22 Beyrut 1393h/1973m; Ebû Nuaym, age. IX, 149

Şâfiî'de Hicaz lehçesinin izleri ve belirtileri açıkça görülür. Meselâ bazı kelimelerde idğam yerine kalb yapar³².

Şâfiî'ye bilmece tarzında birtakım garip sözlerle sorular soruldu. O, bunlara derhal cevap veriverdi³³.

Şâfiî, Harunurreşid'in sarayındayken, halifenin çocuklarını eğiten Ebû Abdissamed'e şöyle dedi: «Çocukları ıslah ederken önce nefsini düzeltmekle işe başla. Çünkü onlar âdetâ senin gözünle görür, senin aklınla düşünürler. Onlarca güzel olan her şey, senin güzel saydıklarındır. Yapmadıkların da onlarca çirkin sayılır. Onlara Allah'ın kitabını öğret; buna da çok zorlama. Çünkü usanıverirler. Tamamen de onları Kur'an'dan uzaklaştırma. Çünkü büsbütün terkediverirler. Sonra onlara nezih şiir ve değerli sözleri öğret. Bir mevzuyu iyice öğretmeden diğerine geçme. Çünkü kulağa, istiabından fazla doldurulan söz anlaşılmaz»³⁴.

Tarihçiler onun kuvvetli mantığı, güzel ifade tarzı ve parlak zekâsı, münakaşa etmedeki üstün kudreti, kuvvetli tefekkürü sahîp oluşu ve hüküm çıkarmadaki mahareti konularında görüş birliği içindedirler. İctimâî yönden de bedevî hayatını çölde, medeniyet başlangıcını Hicaz ve Yemen'de, karma ve kompleks medeniyetleri de Irak'la Mısır'da müşahede etmiştir. Bu ülke insanların an'anelerini, örflerini yakinen öğrendi. Bütün bunların, Şâfiî mezhebinin teşekkülüne tesiri olmuştur³⁵.

Bakara suresinin 235. âyetindeki «sirran» kelimesinin «cimâ» mânasına geldiğini, İmriü'l-Kays ve Cerir'den rivayet ettiği beyitlerle isbat eder³⁶. Cumua suresinin 9. âyetindeki «sa'y» kelimesinin «amel» yâni iş, fiil mânasında olduğuna Züheyr'in bir betini şahit gösterir³⁷.

Câhız şöyle der: «Meşhurların kitaplarını gözden geçirdim. Şâfiî'ninkilerden daha iyisini göremedim. Âdetâ onun ağzı, inci

(32) Şâfiî, er - Risâle 21

(33) Celâlü'd - Din es - Süyûtî, el - müzhir I, 636 Mısır trsz. (Dârü İhyâ'î - Kütübî'l - Arabiyye).

(34) Ebû Nuaym, age. IX, 147

(35) Ahmed Emin, Duha'l - İslâm II, 221

(36) Şâfiî, el - Ümm V, 132-133

(37) Şâfiî, el - Ümm I, 196

diziyor»³⁸. Müberrid de şöyle der: «Allah Şâfiî'ye rahmet eylesin. İnsanların en iyi şâir ve edîbi idi. Kıraat ilmine de herkesten çok vâkıftı»³⁹.

Şâfiî'nin ruh enginliği, beyitlerine şöyle yansımıştır⁴⁰

«Bırak günler dilediğini yapsın. Kader, kaza olunca sen gönlünü düzelt».

«Zamanın hadiselerine üzülme. Dünyadaki olaylar ebediyen kalıcı değildir».

«Korkulara karşı metanetli bir adam ol. Huyun cömertlik, ve vefâkârlık olsun.»

«Yaratılmışlara karşı kusurların çok olsa, suçlarının gizli kalışı seni sevindirirse de»,

«Günahlarını cömert davranmakla ört. Denildiği üzere cömertlik her kusuru örter».

«Düşmanlara asla zillet gösterme (düşmanlara asla boyun eğme). Zira uğradığımız musibetten dolayı düşmanın sevinmesi, belâdır».

«Cimriden cömertlik umma. Cehennemde susamışa su yoktur».

«Teenni ile tedbirli davranmak, rızkını eksiltmez. Aşırı yorgunluk da rızkı arttırmaz».

«Üzüntün de devam etmez sevincin de... Fakirliğin de devamlı değildir refahın da»...

«Kanaatkâr bir gönle sahip olduğun zaman dünyaya hükümran olana eşit olursun».

«Kimin kapısına ecel gelirse onu yer de koruyamaz gök de!...»

«Allah'ın arzı geniştir. Fakat kaza tahakkuk edince feza dar gelir».

«Bırak, günler her zaman aldatadursun. İlaçlar ölümü önleyemez».

(38) Beyheki, age. I, 260

(39) Beyheki, age. I, 279

(40) M. Afif ez-Zübî, Divânü'l-İmâmi's-Şâfiî 15

Kadın hakkında da şöyle der⁴¹.

«İnsanlar kadın hakkında çok söz söylediler ve dediler ki: Kadınları sevmek, katmerli belâdır».

«Kadınları sevmek, katmerli bir belâ değildir. Fakat istemediğine yakın olmak katmerli belâdır».

Değeri takdir etmeye dâir şu sözleri söyler⁴²

«Edibin hakkını bilmeyen ve kuyruk mukabilinde başı satan bir kalabalığın içine düştüm».

«Toplu halde yaşama, insanları biraraya getirir. Fakat bunların arasında akıl, terbiye ve şeref yönlerinden farklar vardır.»

«Halis altın gibi. Bu, tunçla aynı renktedir. Fakat üstünlük, altınındır».

«Ödağacının güzel kokusu olmasaydı insanlar ödağacı ile odunu ayırdedemezlerdi».

Kanaat, şerefli kişinin en büyük azığıdır⁴³.

«Arslanlar ormanlarda açlıktan ölürler. Köpekler ise koyun eti yer».

«Köle, ipek üzerinde uyuyabilir. Şerefli kişinin yatağı ise topraktır».

Yaşlılık belirtileri ve amellerin güzelliğine dâir şöyle der⁴⁴.

«Başımdaki saçların ağarması ile nefsimin ateşi söndü. Yıldızı kaydığı ve aydınlık verdiği zaman gecem karardı».

«Başımdaki karga (renkli siyah saçlar)nın uçmasına rağmen tepemin üzerine yuva yapan ey baykuş!...»

«Ömrümün harab olduğunu gördün. Beni ziyaret ettin. Zaten senin mekânın her yerde harabelerdir...»

«Şakaktaki saçlar ağardıktan, boya bunlara kâr etmedikten sonra mı hayat bana güzel olacak?»

(41) M. Afif ez - Zübi, Divânü'l - İmâmi's - Şafii

(42) Age. 19

(43) Age. 19

(44) Age. 20

«Kişinin rengi sararınca, saçı ağarınca artık güzel günleri de kederli olur...»

«Kötü işleri terket. Çünkü bunları işlemek müttaki kula haramdır».

«Makamın zekâtını ver. Bil ki bu, nisaba bâliğ olan malın zekâtı gibidir».

«Hürlere iyilikte bulunursan onları fethetmiş olursun. Asil-lerin en hayırlı ticareti, kârlı olanıdır».

«Yeryüzünde gururlanarak yürüme. Az sonra toprak seni yutacaktır.»

«Kim dünyayı tadarsa... bilsin ki ben onu tattım. Bize dünyanın zevki de kaderi de verildi».

«Dünyadaki hayatı sadece bir aldanma olarak görüyorum. Çölün ortasında görünen serap gibi»...

«Dünya sadece lime lime olmuş bir leştir. Üzerinde, gayele-ri bu leşi didiklemek olan köpekler vardır!...»

«Dünyadan uzak durursan dünyadiklerle barış içinde ya-şarsın. Sen de dünya mülkünü didiklersen köpeklerle boğu-şursun».

Kapıları kapalı, perdeleri indirilmiş evinin تنها köşesini seven gönüle ne mutlu!».

Bâtil inançlardan uzaktır :⁴⁵

«Müneccime söyleyin ki ben yıldızların meydana getirebi-lecekleri şeyleri inkâr ediyorum».

«Şunu yakinen bilerek ki: Olmuş ve olacak hadiseler, her şeye gücü yeten ve varlığı varlığını gerektiren Allah'ın işidir»...

Seyahate teşvik eder⁴⁶:

«Akıllı ve terbiyeli bir kimseye bir yerde durmak huzur kaynağı olamaz. Yurdu terket ve gurbete çık».

«Seyahat et ki ayrıldıklarının yerine geçecek dostlar bu- labilesin. Çalış. Çünkü en hoş yaşayış, çalışmaktır».

(45) Age. 25

(46) Age. 26

«Gördüm ki durgun su bozulmaktadır. Akarsa temizlenir; akmazsa kirlenir».

«Arslanlar, yerlerini bırakıp ava çıkmasalardı avlarını yakalayıp parçalayamazlardı. Ok yayı terketmeseydi hedefi bulmazdı».

«Güneş yerinde devamlı dursaydı bundan herkes bıyardı».

«Yerinde altın madeni, toprak gibi değersizdir. Ödağacı, yerinde bir odun çeşididir».

«Altın gurbete çıkınca onu elde etmek güçleşir. Ödağacı yerinden ayrılınca altın gibi değer kazanır».

Kin tutmaz, affetmeyi sever⁴⁷:

«Affettiğim ve bir kimseye kin tutmadığım zaman gönlümü düşmanlık kederinden rahata kavuşturmuş olurum».

«Gönlüm sevgiyle dolmuşcasına kızdığım insana sevinçli görünürüm».

«İnsanlar âdetâ hastadır. Bunların hastalıkları, birbirlerine yakın olmalarıdır. Biribirlerinden ayrı yaşamaları da sevgiyi yok eder».

Bilgiyi ve Allah'tan korkmayı tavsiye eder⁴⁸.

«Hocanın eziyetinin acılığına sabret. Çünkü ilmin akılda kalması defalarca unutulduktan sonra tekrar öğrenilenidir».

«Her kim öğrenme acılığını kısa bir müddet tatmazsa cehalet zilletini ömrü boyunca içer».

«Kim gençliğinde ilim öğrenme fırsatını kaçırmışsa artık onun cenaze namazını kılabilirsin».

«Allah'a andolsun ki gencin varlığı, ilim ve takva ile değer kazanır. Bu iki şey olmazsa gencin varlığının hiçbir kıymeti yoktur».

Sükut, selâmettir⁴⁹.

«Sana düşmanlık yapıldığı halde sustun, dediler. Onlara

(47) Age. 28

(48) Age. 29

(49) Age. 33

şöyle dedim: Karşılık vermek, kötülük kapısının anahtarıdır».

«Bir cahilin veya ahmağın karşısında susmak şereftir. Yine bunda ırzı güzelce koruma bahis mevzuudur».

«Görmüyor musun ki sustukları halde arslanlardan korkulur. Andolsun ki havlamakta olan köpeğe taş atılır».

Hem fıkı hem de tasavvufu tavsiye eder⁵⁰.

«Hem fakih hem de sofi ol. Bunlardan birisi olma. Çünkü ben Allah hakkı için sana öğüt veriyorum».

«Fakih, katıdır. Gönlü takva tadını tatmamıştır. Sofi ise cahildir. Cahil ne işe yarar?»

Kişi ölüme hazır olmalıdır⁵¹:

«Ölüm başının üzerinde dolaşmaktayken nice gülen vardır. Bu kişi gaybı bilseydi üzüntüden ölürdü».

«Yarına çıkacağından emin olmayan bir insanın yarından sonraki rızkını düşünmesinde ne fayda vardır?».

Temiz bir gönülle Allah'a şöyle teslimiyet gösterir⁵²

«Ey mes'ut kişi, yanımda bir günlük azığım olunca beni kederli sanma».

«Yarının üzüntülerini aklına getirme. Çünkü yarının yeni rızkı vardır».

«Allah bir işi dileyince ona havale ederim. Benim dileme mi onun iradesine bırak».

Şiir ve edebiyat ona göre bir gaye değil bir vasıta⁵³:

«Eğer âlimler şiiri küçük görmeselerdi bugün ben Lebid'den daha meşhur bir şâir olurum».

«Harbte de her arslandan, Mühelleb âilesinden ve Yezid oğullarından daha cesur olurum.»

«Rahman olan Rabbimin korkusu olmasaydı bütün insanları kölelerim sanırdım».

(50) Age. 34

(51) Age. 38

(52) Age. 39

(53) Age. 39

Dünyaya gerçekçi gözle bakar⁵⁴

«Fâni dünyada hiç durmayan bir yolcu iken dünya ile sarmaş-dolaş olan ey kişi !»

«Sarmaş - dolaş olmayı Firdevs'te (Cennet'te) bâkirelerle kucaklaşınca kadar dünyalılara bıraksaydın ya...»

«Ebediyet bahçelerinde oturmak istiyorsan ateşe (Cehennem'e) karşı gafil olmamalısın».

İzzet-i nefis sahibidir⁵⁵:

«Ey Serendib dağları, inci yağdırın. Tekrûr kuyuları, siz de altın fışkırtın».

«Eğer yaşarsam azıksız kalmam. Şayet ölürsem mezarsız kalmam»...

«Gayretim, sultanların gayreti gibidir. Gönlüm ise zilleti kâfirlik sayan hür bir kişinin gönlüdür».

«Yaşadığım müddetçe kanaat ettiğim zaman niçin Zeyd ve Amr'ı ziyaret edip durayım?».

Mâzereti kabul etmeyi öğütler⁵⁶.

«Doğru söylese de yalan söylese de senden özür dileyenin özrünü kabul et».

«Dışı seni hoşnud eden kimse sana boyun eğmiş, içi sana isyan eden de hürmet etmiştir».

Münazara âdâbına dâir şunları söyler⁵⁷.

«Önceki ve sonraki âlimlerin ihtilâfa düştükleri konularda faziletli ve bilgili isen»,

«Seninle münakaşa edenle sakince ve halim-selim bir tarzda tartış. Israrcı ve kibirli olma».

«Hasmının, doğruluğunu kabul etmeden istifade ettiği hoş nükteler ve güzel sözler sana da fayda verir».

(54) Age. 42

(55) Age. 42

(56) Age. 44

(57) Age. 45

«Riyâkâr olan ve ben yendim deyip övünen kişiden uzak dur»...

«Çünkü münazara terazisinin kefelerindeki kötülük, karşılıklı vuruş ve sırt dönüşlerle (galibiyeti) ümit haline getirir».

Yaratana çok samimi niyazda bulunur⁵⁸.

«Ya Râbbi, kalbim senin rahmetinle gizli - açık her yerde; sabah, akşam her zaman ünsiyet sahibidir».

«Uyku ve uyuklama arasında döndüğüm her defada canımla soluğum arasında sadece senin zikrin vardır».

«Kalbime, senin nimetler sahibi ve mübarek olduğunu bilmeyi lütfettin».

«Senin bildiğin günahları işledim. Fakat günahlarım yüzünden beni rezil etmedin».

«Bana salih kullarının zikrini ihsan et. Beni dinde zerre kadar şüpheye düşürme».

«Dünyam ve âhiretim boyunca benimle beraber ol. Haşir gününde kişinin biraderinden, anasından, babasından, karısından ve oğullarından kaçacağı gün bunlardan herkesin kendine yeter bir işi olacağı zaman...»

Başkalarına öğüt verenin önce bunu kendisinin yapması gerektiğine inanır⁵⁹;

«Yapıp durduğun bir şeyi diğerlerinin yapmaması için insanlara öğüt veren ey kişi; ömrü, alıp verdiği soluklarla sayılan ey adam!»

«Saçın ağardığı zaman bunu kirletecek günahlardan koru. Şüphesiz ki beyaz renk az kir götürür».

«Aksi halde başkalarının elbiselerini taşıyıp yıkayan, halbuki kendi üstü - başı kir - pas içinde olan kimseye benzersin».

«Yoluna girmeden kurtuluş umuyorsun. Bil ki gemi karada yürümez».

«Tâbuta binişin sana, daha önceki katır ve ata binişini unutturur».

(58) Age. 50

(59) Age. 51

«Kıyamet gününde mal da yoktur oğul da... Kabrin kucaklayışı, zifaf gecesini unutturur»...

Zillet göstererek başkalarından bir şey beklemez⁶⁰:

«Diş sökmek, mahpusu dövmek, can vermek, dünü geri getirmek;»

«Şiddetli kış, bir kişiyi kısasa tâbi tutarak öldürmek, güneşsiz bir havada deriyi dibâğat»,

«Keler yemek, ayı avlamak, çorak araziye tohum saçmak»,

«Ateşi üfleme, utanılacak bir şey yapmak, çeyrek kuruşa ev satmak»,

«Çarık satmak, dostsuz kalmak, halatla karı dövmek»,

«Hür bir kişinin, menhus cimrinin kapısı önünde hediye umarak beklemesinden daha iyidir».

Mazlumun bedduasından sakınmayı öğütler⁶¹:

«Bir müddet zalimin kurtuluşu, fakat ardından eğri yaydan atılan ok gibi bedduaların mevcudiyeti ibret olarak sana yeter».

«Bu okların ardına, uyumayan gözlerin kirpiklerinden tüy bağlanmıştır. Uçları da göz yaşlarıyla ıslanmıştır!...»

Ebû Hanîfe hakkında şu ulvî duygulara sahiptir⁶².

«Müslümanların önderi Ebû Hanîfe, ülkeleri ve ülkelerde yaşayanları süsledi».

«Hükümlerle, hadislerle ve fıkıhla... Bunlar yaprağa yazılı Zebûr âyetleri gibiydi».

«Doğuda, batıda, Kûfe'de onun benzeri yoktur».

«Rabbimizin rahmeti sonsuza kadar onun üzerine olsun... Günler boyunca, Kur'an okunduğu müddetçe...»

Sadece kaba kuvvetin yeterli olmadığı görüşündedir⁶³.

(60) Age. 52

(61) Age. 57

(62) Age. 61

(63) Age. 61

«Kartal kuvvetli olmasına rağmen leş yedi. Sinek de zayıf olmasına rağmen bal topladı».

Sultan kapılarından uzak durmayı tavsiye eder⁶⁴:

«Şüphesiz sultanlar nerede olurlarsa olsunlar belâdırlar. Onların kapısında senin gölgen bile olmasın».

«Öfkelendikleri zaman sana zulmeden, kendilerini hoşnud ettiğin zaman da senden bıkan kimselerden ne umarsın?»

«İhsanı Allah'tan iste ve sultan saraylarından ayrıl. Şüphesiz sultan kapıları önünde beklemek zillettir».

Üzüntüyü bırakmak gerekir⁶⁵:

«Olacak veya olmayacak işler hakkında bâzı gözlerin uykusu kaçtı. Bâzıları da rahatça uyudu.»

«Gönlünden mümkün mertebe üzüntüyü at. Çünkü üzüntüleri yüklenmek deliliktir».

«Rabbim bana geçmişte kâfi geldiği gibi gelecekte de kâfi gelecektir».

(64) Age. 71

(65) Age. 85